

JUUDI ASUSTUSE ISEÄRASUSI EESTIS

Eiki Berg

SISSEJUHATUS

Asustus moodustab asustussüsteemi, millele on iseloomulik hierarhilisus. Asulad jaotatakse maa-asulateks (külad ja alevikud) ja linnalisteks asulateks (alevid ja linnad). Asula funktsionaalne struktuur selgub rahvastiku jaotumuse järgi erinevate elualade vahel. Asustus kujuneb looduslikul maastikul vastavalt ühiskonna vajadustele ning tema majanduslikele ja tehnilistele võimalustele. Sedapuhku tuleb juttu juudi asustusest Eesti asustussüsteemi koostisosana. Millal sai alguse juudi asustus Eestis, milline on selle ruumiline muster ja millised muutused on aja jooksul aset leidnud. Mis on mõjutanud sellist arengukäiku?

Kõrvalepõikena võiks märkida, et sõltuvalt rahvusvähemuste arvukusest ja asumise kompaktsusest on neil võimalik kujundada mitmesuguseid eneseorganisatsiooniviise, seda kuni omavalitsuslike õigustega territoriaalsete moodustiste loomiseni. Käesolevas töös ei tegelda nende võimaluste otsimisega, vaid asustuse võrdleva analüüsimisega.

Põhiliselt on kasutatud statistilist materjali (1881., 1897., 1922., 1934., 1959., 1970., 1979. ja 1989. aasta rahvaloendusandmed¹), Eesti juutide ajalugu käsitlevaid allikaid ning mõningaid arhiividokumente. Lisaks on koostatud tabelleid ja jooniseid.

¹Rahvaloendusandmete allikad: 1881. a: Jung-Stilling 1885; 1897. a: *Pervaja...* 1905; 1922. a: Gurin 1936, *Eesti...* 1937; 1934. a: Gurin 1935, *Rahvastiku...* 1935, *Eesti...* 1937, *Rahvastikuprobleeme...* 1937; 1959. a: *Čislennost'*... 1960; 1970. a: *Naselenie...* 1972; 1979. a: *Raspredelenie naselenija...* 1979, *Naselenie...* 1980; 1989. a:

1. JUUDI ASUSTUSE KUJUNEMINE EESTIS

Andmeid juutide asumise kohta Eesti territooriumile on näpilt, andmestiku hõredus on ehk tegeliku asumislooga vastavuseski. Üksikuid teateid juutidest Eestis leidub arhiivides küll juba XIV sajandi kohta (1333), nende põhjal aga ei saa veel rääkida mingist juutide püasustusest siinmail (Genss 1933). Seda nihutasid kaugemasse tulevikku erinevate valitsejate ajal (Poola, Rootsi, Vene) tehtud ajaloolis-poliitilised otsused, mis reguleerisid juutide liikumisvabadust.

Juutide asumine Eestisse algas alles XIX sajandi esimesel poolel (Jokton 1928). Raske majanduslik olukord ja võitlus olemasolu eest soodustas illegaalset sisserännet Eesti- ja Liivimaale.² Immigrantide põhiosa moodustasid Poola, Leedu ja Kuramaa päritolu külakaupmehed ja käsitöölised, viimaste hulka kuulus rohkesti kingseppi, rätsepaid ja plekisseppi. Teise olulise grupi moodustasid juudi üliõpilased ja õppejõud. Juudi koguduste rajajaks said aga esimesed püasukad — nn “Nikolai sõdurid” ehk kantunistid³ (Liebmann 1937). Seega moodustus tärkav Eesti juutkond eriilmelistest sotsiaalsetest ja etnokultuurilistest (“litvakid” ja “kuramaalased”) gruppidest (Kupovetski 1985).

1865. aastal said väljaspool “juudi asuala” elamisõiguse esimese järgu kaupmehed, kutsetunnistusega käsitöölised ja kõrgharidusega spetsialistid. Kogudused tekkisid nüüd lisaks Tallinnale (1830) ka Tartus (1867), Pärnus (1869) ning Valgas (1871), Viljandis (1876), Narvas (1877), Kuressaares (1882), Rakveres (1887) ja Võrus. 1881. aastal elas peale selle Haapsalus 13 ja Paldiskis 7 juuti. Maa-asulates ühtekokku elas 648 juuti ehk

1989. a. rahvaloenduse... 1990, *Raspredelenie naselenija...* 1990, *Raspredelenie vsego...* 1990.

²1791. aastal kehtima hakanud piirangud kärpisid juutide liikumisvabadust ning osalust ühiskondlikus elus Venemaal. Juutidel oli õigus elada üksnes 15 läänepoolses kubermangus ja sõltuvas Poola Kuningriigis (leedulaste, valgevenelaste, ukrainlaste ja poolakate etnilistel territooriumidel).

³Venemaal 1805–1856 soldatite pojad (1810. aastast ka sõjaväeasulate elanike pojad), kes arvati sõjaväkke kuuluvaks sünnist alates. Juudid said Venemaal sõjaväekohuslaseks 1827. aastal.

1994. Akademia 4, lk. 816-829.

17% kohalikust juutkonnast.⁴ Seega juurdus juudi asustus just vanaaegses, juba ajalooliselt kujunenud linnalistes asulates ning täitis seal puuduva keskklassi positsiooni.

Seoses pideva sisserändega (loomulik iive on teisejärgulise tähtsusega) kasvas Eesti juutkond ajavahemikul 1867–1897 ligikaudu 6 korda. (Kasutatud on ka ülevaatlikke statistilisi töid Dehio 1870, Eckhardt 1871, Jordan 1874, von Jung-Stilling 1863.) 1897. aastal elas 92% juutidest linnalistes asulates, moodustades Eesti linnaelanikkonnast 2,3%.

T a b e l 1. Eri suurusjärgudesse kuuluvate asulate juutkonna dünaamika aastatel 1867–1913.⁵

	1867	1881	1897	1913	kogukasvu
	arv %	arv %	arv %	arv %	%
I järk	359 55	1661 54	2477 59	3127 63	871
II järk	280 42	1290 42	1658 39	1824 37	651
III järk	11 3	109 4	54 1	46 1	418

Asustussüsteemis eristusid regionaalsed keskused Tallinn ja Tartu (I järgu asulad). Juudi asustus oli siin vanim ja suurem arvulisim (Tallinnas ja Tartus elas üle poole Eesti juutkonnast). Ka kasvasid need keskused kõige kiiremini ning olid mitmekülgset arenenud — tegutsesid sünagoog, algkool, raamatukogu, kultuurilist ja ideoloogilist laadi organisatsioonid. Tartu puhul väärivad mainimist ülikool (Liivimaa piiridest välja ulatuva tagamaaga) ning akadeemilised üliõpilasorganisatsioonid. Tallinna puhul oli tegemist kantonistide koondumiskoha ning rikkaima juudi kogukonnaga Eestis.

Kohalikud keskused olid vaadeldaval ajavahemikul Pärnu, Narva, Viljandi, Valga, Võru, Rakvere (II järgu asulad). Juudi elanikkonna arvukuselt olid nad kaks kuni neli korda väiksemad kui

⁴Suur maaelanikest juutide osatähtsus üldises kontekstis pole selgitatav Ida-Euroopa aladel laialt levinud juudi asustuse tüübiga — *štetl*. Pigem oli tegemist uute sisserändajatega, kes ootasid võimudelt luba linna elama asumiseks.

⁵Välja on jäänud maa-asulad, sest 1913. aasta andmed ei kajasta juutide arvukust maa-asustuses (vt Pullat 1971).

I järgu asulad ning neis elas 2/5 kohalikust juutkonnast (1897. aastal). Võrreldes Tartu ja Tallinnaga, ei kasvanud need kogukonnad nii kiiresti, pigem suurenesid nende arvel hoopiski Tartu ja Tallinn kui Eestimaa ja Põhja-Liivimaa keskused. II järgu asulate tagamaa piirdus üksnes lähima ümbrusega (kreisi piiridega). Tegutses kogudus ning mõned organisatsioonid, kuid rõhuasetus oli suunatud põhitegevusaladele — kaubandusele ja käsitöele.

Juute elas veel ka Haapsalus, Paldiskis, Kuressaares⁶ ning maa-asulates. Juutide arv nendes asulates oli aga väike ning Eesti juutkonna jaoks olid need vähetähtsad punktid. Puudus iga-aastane infrastruktuur. Siinsed asukad kasutasid lähimate keskuste teenuseid (religioosseid, hariduslikke).

2. KOHANEMINE JA INTEGRATSIOON

Kuuldud 1860. aastaid tähisteks, millest saab alguse püsiva juudi asustuse ajaarvamine Eestis, ning 20. sajandi esimene kümnend märgib lõplikku kinnistumist ja juurdumist, siis peagi saabuv I maailmasõda, revolutsioonilised sündmused Venemaal ning Eesti iseseisvumine põhjustavad segadust, peataolekut, rahva rännet, ümberpaiknemist ning põhimõtteliselt uut elu siinseile asukaile.

Eesti iseseisvumine sulges piiri Venemaa ja Lätiga — lähimate juudi tsentrumitega. Eesti juutkond muutus paiksemaks kui kunagi varem. Ränne tähendas peamiselt juudi üliõpilaste õppimist Tartu Ülikooli (Lätist, Leedust ja Poolast), emigratsiooni Läände ja Palestiinasse (1929–1935 lahkus 127 juuti (vt *Eesti... 1937*)) ning väikese arvu 1930. aastate lõpu sõjapõgenike saabumist Kesk-Euroopast. Paraku oli ka loomulik iive nullilähedane (Gurin 1936) ning juudi kogukond, koosnedes 4500 inimesest, säilitas 20 iseseisvusaasta vältel juba varem saavutatud vähemusgrupi staatuse.

1926. aastal said juudid Eestis sisemise omavalitsuse — vastavalt rahvusvähemuste kultuuriautonomiamäärusele (Matsulevitš 1993). Juutidel oli võimalik õppida oma keelt ja rahva ajalugu, täita usukombeid ja säilitada traditsioone. Antud olukorras,

⁶Arhiivandmete järgi (EAA, f 297, n 8, s 628) rajati Kuressaare kogudus 1882. aastal, edaspidised viited selle kohta aga puuduvad.

kus ühelt poolt oldi küll äralõigatud Balti regiooni juudi keskustest, kuid teisalt olid tagatud kõik õigused ja võimalused, mis on vajalikud ühe vähemusrahvuse arenguks, elas kohalik juutkond vägagi viljakat kultuuri- ja seltsielu. Lisaks sellele oli tegemist teise põlvkonnaga, teistel elualadel katsetavate ja Eesti ühiskondlikku ellu pürgivate inimestega. Vastupidiselt kardetud kapseldumisele toimus integratsioon.

Juudid elasid peamiselt linnades (1922. aastal 99% juutidest). Võrreldes 1913. aastaga olid kasvanud Tallinna (umbes 2 korda), Valga, Kuressaare ning Paide juudi kogukonnad, paigalseis oli Haapsalus. See-eest oli silmanähtav taandareng toimunud selistes vanades juudi asustussüsteemi lülides nagu Tartu, Pärnu, Narva, Viljandi, Rakvere, Võru ja Paldiski. Seoses üldise kiire linnastumistempoga vähenes 1934. aastaks juudi linnarahvastiku osatähtsus 1,4%-ni. 1922. aastal ilmnenu tendentsid olid 1934. aastaks veelgi süvenenud. Asustussüsteemis hakkas juhtpositsiooni omandama Tallinn. Samas asus vähesel arvul juute elama väikestes, alles linnaõigused saanud asulatesse. Nii elas 1934. aastal juute 23 linnalises asulas (1922. aastal 18 linnalises asulas). Infrastruktuuri seisukohalt oli areng kõige põhjalikum Tallinnas ja Tartus, pisut piiratum Pärnus, Narvas, Valgas. Ülejäänud vanades asulates jäi kõik endiseks — juutkonna pidev kaanemine ähvardas likvideerida olemasolevadki struktuurid, uutest asulates oli infrastruktuuride loomiseks juutide arv aga liiga väike.

T a b e l 2. Eri suurusjärgudesse kuuluvate asulate juutkonna dünaamika aastatel 1922–1934.

	1922		1934		kogumuutus %
	arv	%	arv	%	
I järk	3080	68	3198	73	104
II järk	1309	29	1015	23	78
III järk	73	2	88	2	121
IV järk	39	1	79	2	203

Regionaalseteks keskusteks (I järk) on ka sedapuhku Tallinn ja Tartu. Olgugi et kõik olulisemad Eesti juutkonda puudutavad institutsioonid (Kultuurinõukogu, Kultuurivalitsus, Eesti Juudi Usuasjade Valitsus) olid koondunud Tallinna, oli juudi haridus-

ja kultuurielu käinud Tartus tõusuteed. Tartu Ülikoolis tegutses Juudi Teaduste Õppetool, mille üheks põhifunktsiooniks oli vajaliku õpetajate kaadri ettevalmistamine juudi koolide jaoks. Selles küsimuses oli Tartul üle-eestiline tähtsus. Paljudes muudes olulistest punktides piirdus Tartu tagamaa Lõuna-Eestiga nagu Tallinna oma Põhja-Eestiga.

Ka Pärnu, Valga, Võru, Narva, Viljandi, Rakvere on endistviisi kohalikud keskused (II järk). Osa neist on mitmekülgsemalt arenenud ning neil on seega rohkem funktsioone (Valgas algkool, Narvas lasteaed, kultuuriseltsid Valgas, Narvas, Pärnus), teised on jällegi jäänud oma arengus toppama. Nende kõigi ühiseks tunnuseks on religioosne funktsioon. Sellest tulenevalt piirduski nende keskuste tagamaa lähima ümbrusega, uute ja vanade väikelinnade ning maa-asulate juutide teenindamisega.

III järku kuuluvad elamispaigad on teised uued ja vanad linnalised asulad ning IV järk hõlmab maa-asulaid, kus elab rohkem või vähem juute (nad on seal küll esindatud, kuid peale selle mingit juudi kultuuri- ega ühiskondlikku elu ei toimu).

3. NÕUKOGUDE EESTI JUUDI RAHVASTIK

Juunis 1941 küüditati Eestist Nõukogude Liitu umbes 350–400 juuti (Eugenia Gurin-Loovi esialgsel hinnangul). Septembris-novembris hukati natside poolt 921 juuti (ERA, f 819, n 1, s 12) — kõik, kes jäid siia ega evakueerunud itta. II maailmasõda pühkis maa pealt 80-aastase Eesti juudi kogukonna ning Eesti lülitamisega Nõukogude impeeriumisse sai alguse uue juurteta juudi rahvastiku asumine tühjale kohale. Suured migratsioonilained idast tõid kaasa ka juute impeeriumi eri paigust.⁷ 1989. aasta loenduse andmeil pärines sinne juudi rahvastik — peale Eestis (33,6%) ja välismaal (1,2%) sündinud juutide — 72 erinevast Nõukogude Liidu halduslik-territoriaalsest üksusest. Suurema osa immigran-

⁷Nõukogude ajajärku kuulub ka mitmesuguste väikeste reliktsede juudi etniliste rühmituste (mägijuudid, gruusia juudid, kesk-aasia juudid ja krõmtšakid) asumine Eesti territooriumile. Karaiimide olemasolu leiab kajastamist juba XIX sajandi lõpul.

Muide, Eesti Juudi Kogukond loodi alles 1991. aastal.

tidest andsid Ukraina (27,6%), Venemaa (20,0%) ja Valgevene (10,4%). Suuremalt jaolt olid nad liidulise alluvusega tehastesse suunduv tööjõud, sõjaväelased ja nende perekonnad, üliõpilased, mitmesugustel põhjustel tagakiusatud teadlaskond (1950. aastatel) ja muidu seiklejad. Nende asustusgeograafia Eestis langeb üldjoontes kokku teiste idast tulnud migrantide omaga — Tallinn ja Kirde-Eesti tööstuskeskused.

II maailmasõja päevil hävis ühes kohaliku Eesti juutkonnaga ka igasugune juudilik infrastruktuur. Ainsana säilisid surnuaiad (tõsi küll, pärast sõda on rajatud ka praegusaja ainuke palvemaja Tallinnas). Juba 1940. aastal, kui Eesti okupeeriti Nõukogude Liidu poolt, likvideeriti juudi vähemusrahva kultuuriautoomia. Oma tegevuse lõpetasid juudi seltsid ning haridusasutused.

Nõukogude Eesti juudid ei olnud paikne rahvastikurühm ega ole Eesti juudid seda ka praegu. Nende arvukus suurenes sisserände mõjul idast ja vähenes välismigratsiooni ja madala loomuliku iibe tõttu. Ka Eesti-sisene liikumine oli väga aktiivne, üldiselt eelistati Tallinna teistele asustatud punktidele. Juudid olid tugevalt assimileerunud vene rahvasse ega moodustanud kogukonda.

Asustuses ilmnes kolm tendentsi:

- koondumine pealinna;
- juutide arvukuse vähenemine traditsioonilistes vanades kaubandus- ja käsitööasulates ning suurenemine nii vanades kui uutes tööstuskeskustes;
- juutide asumine, olgugi piiratud arvul, paljudesse Eesti väike-linnadesse (aastaks 1989 olid juudid esindatud Eesti 57 linnalisesest asulast 33-s).

Kõige rohkem juute — nii absoluut- kui suhtarvuliselt on Eestis elanud 1959. aasta rahvaloenduse ajal. Siis moodustasid juudid Eesti rahvastikust 0,45% ja linnarahvastikust 0,78%. Ka sel ajal olid juudid peamiselt linlased — 97,5% neist elas linnalistes asulates. Eesti territoriaalses haldusjaotuses toimunud muudatused 1950. aastatel — paljude väikeste linnaliste asulate muutmine rajoonikeskuseks ning nende keskuste soodustatud areng ühelt poolt ja teisalt rohkete monofunktsionaalsete töölisasulate loomine — kajastus ka juutide asustuses. Näiteks sellistes asulates nagu Elva, Kärkla, Kiviõli, Sillamäe, Rapla, Keila, Narva-Jõesuu,

Vändra, kus kunagi varem polnud juute elanud, kasvas nende arv 10–20-ni.

Viimastel aastatel on juutide arv aeglaselt, kuid pidevalt kahanenud. Põhiliselt on selle taga väljaränne (aastail 1989–1991 oli migratsioonialdo –793) ning üldisest paiknemise ebapüsivusest ja demograafilisest situatsioonist tingitud negatiivne iive.⁸

1989. aastal elas maal vaid 67 juuti, neistki peaaegu pooled Harjumaal. Mitmes maakonnas — Raplamaal, Valgamaal, Võrumaal — pole maaelanike hulgas ühtegi juuti. Kuigi 98,5% juutidest elab linnades, ei leidu neid Hiiumaa ja Põlvamaa linnarahvastiku hulgas. Ka enamiku teiste maakondade linnades on juudid haruldased. Mainimisväärselt on juute Tartumaa ja Ida-Virumaa linnades. 80,6% kõigist Eesti juutidest on koondunud Harjumaa linnadesse. Kuigi 1930. aastatel koondas Tallinn samuti üle poole Eesti juutidest (51,4%) on käesolevaks ajaks Tallinna ligitõmbavus tohutult tõusnud. Samas on sellised vanad juutide keskused nagu Tartu ja Pärnu täielikult kokku kuivamas ning sealse juudi elanikkonna arvukuse suurenemiseks ei paista mingit väljavaadet olevat. Veelgi nigelam on olukord Valgas, Viljandis, Võrus ja Rakveres, kus juutide arv on langenud 20-ni. Kasvuruumi on jätkunud Narvas ja Kohtla-Järvel (150–200 juuti).

T a b e l 3. Eri suurusjärgudesse kuuluvate asulate juutkonna dünaamika aastatel 1959–1989.

	1959	1970	1979	1989	kogumuutus
	%	%	%	%	%
I järk	70	71	76	79	98
II järk	20	20	18	15	66
III järk	8	7	5	5	45
IV järk	2	2	1	1	49

Regionaalseks keskuseks — I järgu asulaks — on Tallinn, kus elas 80% Eesti juutidest (1989. aastal), tegutseb Eesti ainuke palvemaja ning kogu siinset juudi kultuurielu koordineeriv Eesti Juudi Kultuuri Selts.

⁸Eesti Statistika Ameti andmetel rändas ajavahemikul 1989–1991 Eestisse 133, lahkus 926, sündis 47 ja suri 64 juuti.

Kohalike keskustena (II järk) tegutsevad Tartu, Pärnu, Narva ja Kohtla-Järve, kus paiknevad ka Juudi Kultuuri Klubid.

Kõik ülejäänud asulad olid aga pelgalt elamispaigad (linnalised asulad III järkus, maa-asulad IV järkus).

KOKKUVÕTTEKS

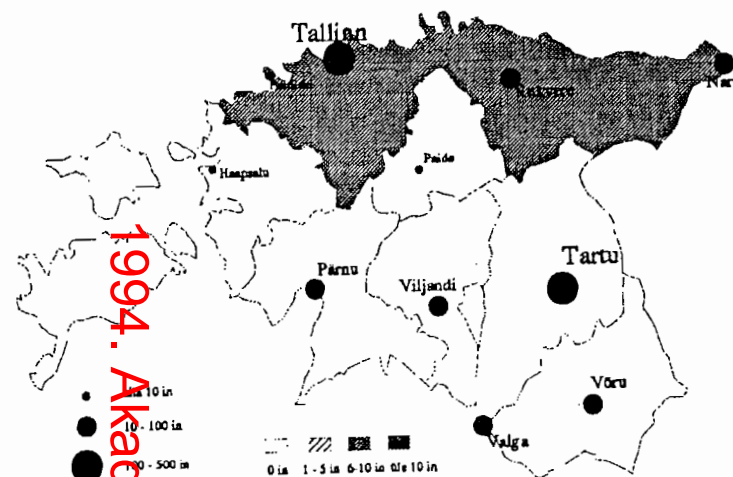
Juudi asustuse iseärasuste kujunemist on määranud Eesti ajalooline ja geograafiline taust, juutide sotsiaalne staatus ning demograafiline situatsioon, infrastruktuuri olemasolu ja lugematu hulk Eesti asustussüsteemi mõjutavaid regionaalpoliitilisi otsuseid.

Eesti juudi asustuse puhul on võimalik eristada kolme ajaloolist etappi, seejuures on üleminekud ühelt etapilt teisele toonud endaga kaasa küllalt olulisi geograafilisi muutusi. Nii iseloomustab I etapi juudi asustust enam-vähem ühtlane võrgustik, millest küll hakkavad ajapikku eristuma Tallinn ja Tartu. Asustus on ebastabiilne — esinevad suured kõikumised kasvus ja kahanemises. Iseloomulik on ränne.

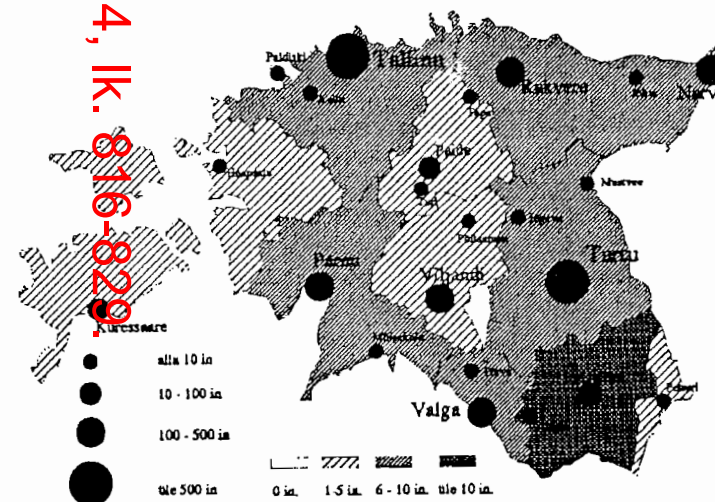
II etappi iseloomustab Tallinna võimas kasv, vanade kohalike keskuste taandareng ning juudi asustuse tungimine uutesse väikestesse linnalistesse asulatesse. Asustus on saavutanud stabiilsuse — juudid on paiksed. Asulate juudiarvukuse kasv on tingitud peamiselt sisemigratsioonist, vähemal määral loomulikust iibest.

III etapp on üfikontsentratsiooni aeg. Juudi rahvastik on uus, enam pole alles vanu struktuure ega looda ka uusi. Olgugi et lisandub üha uusi väikseid linnalisi asulaid, kuhu juudid on elama asunud, ei saa kõnelda ühtlasest võrgustikust, funktsionaalsetest asulatest ning sellest tulenevast hierarhiast. Ainuke funktsionaalselt täiusele pürgiv asula on Tallinn, mis jätkab teistelt asulatelt nende niigi minimaalsete funktsioonide ülevõtmist. Ega see tähendagi muud kui teiste asulate juudiasustuse hääbumist. Asustus on ebastabiilne ja rahvastikku iseloomustab ränne.

JUUDI ASUSTUS EESTIS 1867

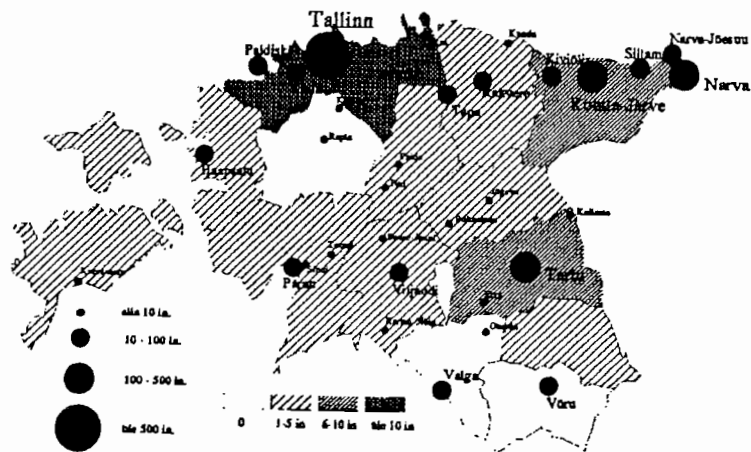

JUUDI ASUSTUS EESTIS 1934

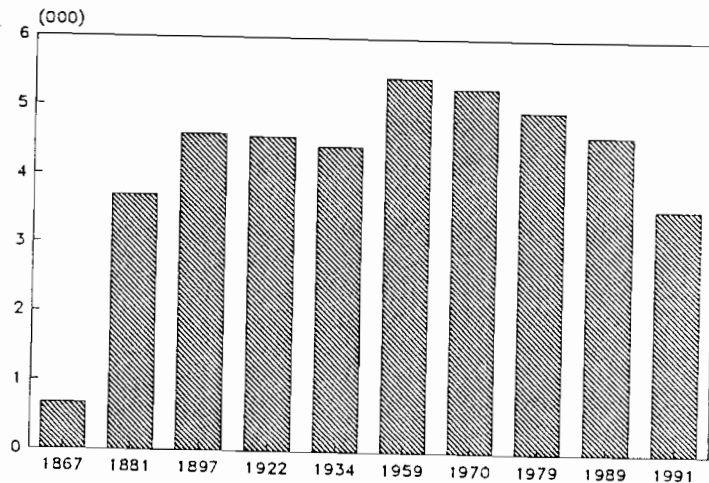

1994. Akademia 4, lk. 816-820.

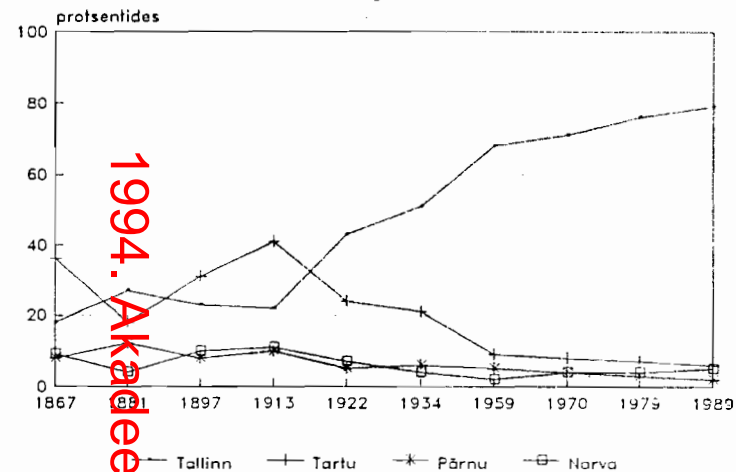
JUUDI ASUSTUS EESTIS 1989

JUUTIDE ARV EESTIS

ASULATE OSATÄHTSUS EESTI JUUTIDE PAIGUTUSES

T a b e l 4 Juutide arvukus Eesti asustussüsteemi eri punktides 1867–1989.

	1867	1881	1897	1913	1922	1934	1959	1970	1979	1989
Tallinn	119	994	1058	1100	1965	2278	3714	3769	3770	3646
Tartu	240	667	1449	2027	1115	920	505	420	347	267
Valga	57	257	303	327	404	262	85	73	31	24
Pärnu	55	453	390	475	236	248	256	190	138	76
Narva	61	157	461	523	318	188	112	219	219	211
Viljandi	42	131	153	186	131	121	48	22	16	15
Rakvere	41	161	93	104	101	100	69	44	24	23
Võru	24	131	258	209	118	96	9	20	10	12
Linnad	657	3056	4218	4995	4527	4355	5300	5158	4883	4546
Maa-asulad	17	648	383	...	39	79	136	124	71	67
KOKKU	674	3704	4601	...	4566	4434	5436	5282	4954	4613

Kirjandus

- Čislenmost'... 1960 = Численность населения и его территориальное размещение: Национальный состав населения. Таллин
- Dehio, N. 1870. *Resultate der in der Kreisstadt Wesenberg am 3. Nov. 1869 stattgefundenen Volkszählung*. Reval
- Eckhardt, R. 1871. *Resultate der am 3. März 1867 in den Städten Livlands ausgeführten Volkszählung*. Riga
- Eesti arvudes 1920–35. 1937. Tallinn
- Genss, N. 1933. *Zur Geschichte der Juden in Eesti I: Die Revaler Synagoge*. Tallinn
- Gurin, S. 1936. *Juudi vähemusrahvuse statistika Eestis*. Tallinn
- Jokton, K. 1928. *Di gešilte fun di jidn in Estland*. Tallinn
- Jordan, P. 1874. *Resultate der Volkszählung der Stadt Reval am 16. Nov. 1871*. Reval
- Jung-Stilling, Fr. von 1863. *Material zu einer allgemeinen Statistik Livlands und Oesels*. Riga
- Jung-Stilling, Fr. von 1885. *Ergebnisse der livländischen Volkszählung*. Riga
- Kurovetski 1985 = Куровецкий М. Еврейское население Латвии и Эстонии в XVI — первой половине XX в. — *Малые и дисперсные этнические группы в европейской части СССР*. Москва, с. 56–70
- Liebmann, A. 1937. *Ajaloolised ja kultuurilised eeldused juudi koguduste tekkimiseks ja arenemiseks Eestis: Dissertatsioon*. Tartu
- Matsulevitš, A. (koost.) 1993. *Vähemusrahvuste kultuurielu Eesti Vabariigis 1918–40: Dokumente ja materjale*. Tallinn: Olion
- Naselenie... 1972 = *Население районов, городов и поселков городского типа ЭССР*. Таллин
- Naselenie... 1980 = *Население районов, городов и поселков городского типа ЭССР*. Таллин
- Pervaja... 1905 = *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.: Лифляндская губерния, Эстляндская губерния, Петербургская губерния*. Санкт-Петербург
- Pullat, R. 1971. *Eesti linnarahvastiku etniline koosseis XIX saj. lõpul ja XX saj. algul (kuni 1913. a.)*. (EM ar. XXV.) Tallinn
- Rahvastiku koostis ja korteriolud: 1934. a. rahvaloenduse andmed. 1935. Tallinn
- Rahvastikuprobleeme Eestis: II rahvaloenduse tulemusi. 1937. Tallinn

- Raspredelenie naselenija... 1979 = *Распределение населения по национальности и родному языку*. Москва
- Raspredelenie naselenija... 1990 = *Распределение населения по месту рождения и национальности*. Москва
- Raspredelenie vsego... 1990 = *Распределение всего и занятого населения отдельных национальностей по возрасту и уровню образования*. Москва
1989. a. rahvaloenduse andmed: Rahvastik. 1990. Tallinn

EIKI BERG (sünd. 1970) lõpetas Tartu Ülikooli geograafina 1993. aastal. Praegu Tartu Ülikooli Geograafiateaduse instituudi magistrand ja Eesti Rahva Muuseumi teadur. Varem on Akadeemias avaldanud artiklid "Geopoliitika suhtelisest asendist" (1993, nr 3, lk 469–475) ja "Etnosotsiaalsed protsessid" (1994, nr 1, lk 162–179).

1994. Akadeemia 4, lk. 816-829.